

Woord vooraf

Beste lezer,

Met enige trots kondigen we hierbij de eerste publicatie aan in de reeks Cahiers *Geschiedenis van de Geneeskunde en Gezondheidszorg* (GdG). Dit specifieke cahier houdt zich voornamelijk bezig met geschiedenis van de verpleegkunde. De uitgebreide expertise van Cecile aan de Stegge legde een uitstekende basis. Cornelis van Tilburg verzorgde de eindredactie. Enkele auteurs van de in dit cahier gebundelde artikelen zijn 'oude GdG-bekenden', zoals Grypdonck, Hoorens en Horstmanshoff. Anderen zijn nieuw. Die 'nieuwelingen' hebben mede (ook) een verpleegkundige achtergrond. Enerzijds was dit een keuze van gastredacteur Aan de Stegge, anderzijds illustreert de redactie hiermee hoezeer de verpleegkunde zich vanaf de negentiende eeuw niet alleen in de *praktijk* van de medische zorgverlening, maar ook in de *reflectie* op die zorgverlening onmisbaar heeft gemaakt. Het bestuderen van primaire bronnen van verpleegkundigen zelf (egodocumenten, verpleegkundige tijdschriften en handboeken of zelfs voorwerpen) dan wel het gebruik van een methode als 'oral history' of het raadplegen van beleidsrapporten over de verpleegkundige opleidingen kan de medische geschiedschrijving aanzienlijk verlevendigen, zo maakt dit cahier duidelijk.

De auteurs van de verpleegkundige geschiedenissen grepen tot onze verrassing meermaals terug op dezelfde ethische grondregel als artsen plegen te doen en wel de eerste regel uit de Eed van Hippocrates: 'Helpen en niet schaden'. Dit leek ons een titel die de lading van deze bundel van elf opstellen dekt, al was het maar omdat we even getwijfeld hebben of er niet beter een vraagteken achter geplaatst kon worden. Enkele auteurs maken er namelijk gewag van dat artsen en verpleegkundigen er lang niet altijd in slaagden om schade voor de patiënten te voorkomen, noch om zélf aan duurzame schade te ontkomen.

Dat laatste blijkt bijvoorbeeld meteen uit het eerste hoofdstuk. Corry Staring-Derks stelt hier de vraag hoe het mogelijk is dat de toonaangevende zwarte verpleegster Mary Seacole, die evenals Florence Nightingale actief was tijdens de Krimoorlog, na haar tijd volkomen in vergetelheid is geraakt. Waarom moest het tot aan het eind van de twintigste eeuw duren voordat ook Seacole's verpleegkundige arbeid werd 'ontdekt'? Waarom negeerde Nightingale haar? Hoe komt het dat Seacole's boek zoek is geraakt? Zijn verpleegkundigen soms racistisch?, zo lijkt geneeskundige Staring-Derks (docente aan een HBO-V) te vragen. En zo ja, hoe verhoudt dit zich dan tot de multi-culturele samenleving van vandaag, waarin ook

zwarte verpleegkundigen meer dan belangrijk en nodig zijn? Behalve bij te dragen aan een grotere bekendheid van Seacole in Nederland en België nodigt Staring-Derks' tekst uit tot bezinning.

In het tweede hoofdstuk presenteren Cecile aan de Stegge en Leo van Bergen een fraai geïllustreerde, maar evengoed tragische geschiedenis binnen het Rode Kruis, die mede ten grondslag ligt aan de huidige Conventie van Genève. Zoals bekend is dit de internationale afspraak op grond waarvan landen in oorlog de medici en verpleegkundigen van het Rode Kruis als neutraal moeten beschouwen en ongemoeid moeten laten. Aan de hand van de nalatenschap van Evert Meuleman, een verpleger uit Zwolle, werpen de auteurs nieuw licht op de uiteenlopende gedragingen van de bemanning van de Tweede Ambulance die het Nederlandse Rode Kruis in 1899 uitzond naar de Tweede Boerenoorlog in Zuid-Afrika, alsmede op de houding die de Engelse natie ten opzichte van deze Ambulanceploeg innam.

Na deze openingshoofdstukken heeft de tekst van Thijs Gras over de op- en uitbouw van de Nederlandse ambulancezorg een lichtvoetige toon. Niet alleen omdat de auteur overduidelijk trots is op dit systeem, maar ook omdat hij er al veel over geschreven heeft, er mooie foto's van bezit en bijgedragen heeft tot de heropening van het Nederlands Ambulancemuseum te Leiden op 11 april 2013.

Na Thijs Gras komt Mieke Gryndonck met een fundamentele bijdrage. Zij reflecteert op drie boeken die de Vlaamse auteur Erwin Mortier onlangs in vertaling uitbracht, met de getuigenissen en gedachten van drie verschillende verpleegsters, die gewerkt hebben in een militair hospitaal tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze verpleegsters schrijven zeer direct over het gruwelijke lijden dat zij hebben waargenomen en over het gevoel van 'zin' of juist van 'futiliteit' dat hen bekreep tijdens of vooral na afloop van het werk. Gryndonck weet dit zo te formuleren dat

men de geestesgesteldheid van deze zusters goed kan meevoelen.

Cecile aan de Stegge stelt daarna een bijzonder ondernemende Nederlandse verpleegster uit het Interbellum voor, die als docente ziekenverpleging werkzaam was in het Zuidwalziekenhuis in Den Haag, een voorloper van het huidige HagaZiekenhuis. Deze zuster Melk – tevens docente – reisde de hele wereld over om zich te verdiepen in de meest adequate wijze om verpleegsters op te leiden en besloot daarna direct om een 'oefenlokaal' in te richten en zelf een theoretisch verpleegkundig handboek te schrijven over de praktijk van de ziekenverpleging. Mogelijk dacht Melk langs dezelfde lijn als de verpleegkundecollega's in het HistarUZ te Leuven: 'Wat men moet leren doen, leert men door te doen.' Aan de Stegge omschrijft Melks oefenlokaal als het eerste 'skills' lab van Nederland en gaat vervolgens diep in op Melks pleidooi voor één integrale opleiding in de verpleegkunde. Zij geeft Melk daarmee een plaats in de beweging die de amerikanisering van het Nederlandse onderwijs voorstond. De onontkoombaarheid daarvan is inmiddels zo duidelijk dat Zuster Melk in haar tijd als vooruitstrevend moet worden aangemerkt. Ze was dit overigens ook op persoonlijk vlak.

Geertje Boschma, als Nederlands historicus en filosofe in Canada werkzaam, is een verpleegkundige met een vergelijkbare onderzoeks- en ondernemingszin als Zuster Melk in haar tijd. Zij kwam in de zomer van 2011 een paar maanden naar Nederland om onderzoek te doen naar de opkomst van de Nederlandse ziekenhuisafdelingen psychiatrie aan de hand van ervaringen van verpleegkundigen; dit onderwerp bestudeert zij namelijk in Canada voor de situatie aldaar. Zij deelt de analyse van haar bevindingen over Nederland met de lezer en stipt daarbij de kwestie van het stigma op geestesziekten nadrukkelijk aan.

Francis Mensink, voormalig docente verpleegkunde aan de Hogeschool Utrecht, hield

in oktober 2012 een lezing aan die Hogeschool, waarin zij terugblikte op 40 jaar HBO-Verpleegkunde. Zij heeft deze lezing omgewerkt tot een bijdrage, die mooi aansluit op het artikel over het streven van Zuster Melk. Zij onderbouwt dit verhaal met een indrukwekkende hoeveelheid beleidsrapporten. Een eerste aanzet tot geschiedschrijving over de laatste decennia is daarmee gegeven.

Hannie Giebing, tot voor enkele jaren wetenschappelijk medewerker aan het CBO – Centraal Begeleidings Orgaan voor Kwaliteit, trok een hoofdstuk dat zij in 1992 schreef voor een boek ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het *Tijdschrift voor Ziekenverpleging*, door naar de wijze waarop het kwaliteitsbeleid vandaag gestalte krijgt.

Manfred Horstmanshoff vertaalde een artikel van de Italiaanse klassieke filologe Daniela Manetti, die beschrijft hoe de relatie tussen arts en patiënt in de periode tussen Hippocrates en de Romeinse Keizertijd veranderde; zij toont aan hoe emotie en compassie in die relatie geleidelijk aan een belangrijker rol gingen spelen.

Vera Hoorens, hoogleraar in de sociale psychologie te Leuven, werkte naar aanleiding van haar boek over Jan Wier een bijdrage uit over Wiers ideeën over verpleging. Aangezien de verpleegkunde in zijn tijd nog nauwelijks te onderscheiden was van medische behandeling, mondde deze tekst uit in een bijdrage over concurrentie aan het ziekbed. Het hoeft niet te verbazen dat dit vooral concurrentie tussen geneesheren of tussen geneesheren en zielzorgers betrof.

Ewout Baarsma tenslotte, keel, neus- en oorarts in ruste, dook in het verleden om de bijzondere carrière te beschrijven van Johannes Mulder, de man die de heel- en verloskundige zorg in Friesland en Groningen moderniseerde, onder meer doordat hij voor deze vakken een academische oefenplaats wist te creëren. Baarsma's artikel maakt treffend duidelijk dat ook artsen niet altijd

aan schade ontkwamen: Mulder stierf op 41-jarige leeftijd, nadat hij zo overmoedig was geworden om een lastige medische operatie *op zichzelf* uit te voeren tijdens een college, bij wijze van demonstratie voor zijn studenten.

Wij hopen dat u als lezer veel plezier zult hebben aan deze uiteenlopende reflecties over de geschiedenis van de verpleegkunde en de medische zorg. Misschien kunnen we besluiten met de conclusie dat als rode draad door al deze verhalen de drang naar vernieuwing in het onderwijs en het belang van reflectie op de zorg voor patiënten steeds terugkeert. Met nadruk willen wij hierbij vaststellen hoe belangrijk de geschiedbeoefening van deze vakken is. Een aantal teksten toont immers duidelijk aan hoe snel nieuwe inzichten verloren kunnen gaan. En dat terwijl het huidige niveau en de status van de verpleegkunde en de medische zorg nooit zo hoog hadden kunnen komen zonder die vernieuwing in het verleden.

Op de website www.garant-uitgevers.eu staat informatie over de diverse musea en andere plaatsen waar u meer over de medische dan wel verpleegkundige geschiedenis kunt vinden. Met de persoonlijke code op p. 4 kunt u op deze website inloggen om de informatie te bekijken of te downloaden.

Redactie Cahiers Geschiedenis van de Geneeskunde en Gezondheidszorg

Cecile aan de Stegge (gastredacteur), Guy De Munck, David Guillardian, Karine van 't Land, Cornelis van Tilburg, Bob Van Hee, Vincent Van Roy (voorzitter), Robert Vonk